

**Załącznik nr 2 do zarządzenia
Dyrektora Instytutu Zootechniki PIB
nr 21/23 z dnia 15 marca 2023 r.**

**PROGRAM OCHRONY
ZASOBÓW GENETYCZNYCH BYDŁA RASY
POLSKIEJ CZERWONEJ**

2023

**Program ochrony zasobów genetycznych
bydła rasy polskiej czerwonej**

1. Słownik pojęć

- a) Program ochrony – Program ochrony zasobów genetycznych bydła rasy polskiej czerwonej (RP),
- b) Program hodowlany – Program hodowlany dla bydła rasy polskiej czerwonej,
- c) Instytut – Instytut Zootechniki - Państwowy Instytut Badawczy, podmiot realizujący i koordynujący zadania w zakresie ochrony zasobów genetycznych zwierząt gospodarskich, na mocy art. 34 ust. 3 ustawy o organizacji hodowli i rozrodzie zwierząt gospodarskich (Dz. U. z 2021, poz. 36),
- d) Polska Federacja Hodowców Bydła i Producentów Mleka – podmiot prowadzący księgę hodowlaną dla rasy polskiej czerwonej i realizujący program hodowlany dla tej rasy oraz ocenę wartości użytkowej
- e) MCB Krasne – Małopolskie Centrum Biotechniki w Krasnem – podmiot prowadzący działalność w zakresie pozyskiwania, konfekcjonowania, przechowywania i dostarczania nasienia.
- f) KBMB – Krajowy Bank Materiałów Biologicznych w Balicach
- g) Grupa Robocza – Grupa Robocza ds. ochrony zasobów genetycznych bydła powołana zarządzeniem Dyrektora Instytutu Zootechniki PIB.

2. Historia rasy

Bydło polskie czerwone wywodzi się od małego dzikiego bydła brachycerycznego (krótkorogiego), żyjącego we wschodniej części Europy Środkowej. Rozprzestrzenianie się bydła o umaszczeniu czerwonym, z różnymi odcieniami tej barwy na tereny polskie można wiązać z ruchami ludnościowymi, jakie miały miejsce na początku XVI wieku. W 1894 r. powstało pierwsze Towarzystwo Hodowców Bydła Czerwonego Polskiego w Galicji Zachodniej, gdyż na tych terenach bydło to występowało i występuje do dziś najliczniej. Datę tę uważa się za rozpoczęcie trwającej nieprzerwanie do dziś systematycznej pracy hodowlanej dla tej rasy. Rok później powstał Związek Hodowców Bydła Czerwonego, który rozpoczął prowadzenie ksiąg rodowodowych dla krów i buhajów, organizował wystawy, pokazy oraz aukcje krów i buhajów. Głównym celem Związku było propagowanie hodowli wartościowego, rodzimego bydła w czystości rasy. W 1901 r. prof. Adametz opisał po raz pierwszy rasę polską czerwoną i twierdził, że bydło to należy hodować w czystości rasy, a poprawę wydajności bądź wyglądu uzyskiwać jedynie na drodze selekcji. W 1906 r. wprowadzono urzędową ocenę młeczności krów, natomiast w 1913 r. wydano księgę rodowodową tej rasy. W latach 1906–1913 średnia wydajność krów polskich czerwonych wahała się w granicach 1888–3349 kg mleka.

Na początku lat 30. XX wieku rekordzistki tej rasy dawały ponad 7000 kg mleka o zawartości tłuszczu około 4,0%. W 1934 r. ustawa hodowlana wymienia rasę polską czerwoną jako jedną z trzech ras bydła utrzymywanego w naszym kraju i wyznacza dla jej hodowli 3/5 terenu ówczesnej Polski. Wprowadza również nakaz obowiązkowej licencji buhajów rasy polskiej czerwonej. W Małopolsce, gdzie najliczniej występowało bydło rasy polskiej

*PROGRAM OCHRONY ZASOBÓW GENETYCZNYCH BYDŁA
RASY POLSKIEJ CZERWONEJ*

czerwonej, produkowano rozplodniki dla pozostałych rejonów hodowlanych, a korzystano zazwyczaj z buhajów podlaskich. Praktyka ta w oczywisty sposób unifikowała bydło RP na terenie kraju.

Obie wojny światowe dokonały wielu zniszczeń i bardzo spowolniły postęp hodowlany w Polsce. Straty w hodowli bydła czerwonego stwierdzone po II wojnie światowej wynikały również z ograniczenia terytorialnego Polski. Bydło czerwone występowało bardzo licznie na Litwie, Białorusi, Ukrainie i Polesiu, a tereny te po zakończeniu działań wojennych zostały poza granicami naszego kraju. W granicach Polski rasa polska czerwona przetrwała przede wszystkim w małych, chłopskich gospodarstwach i na podstawie tych zwierząt odrodziła się hodowla powojenna. Była ona prowadzona w 8 Ośrodkach Hodowli Bydła Rasy Polskiej Czerwonej: dla odmiany podgórskiej – w ośrodkach podhalańskim, beskidzkim i świętokrzyskim; dla odmiany dolinowej – w ośrodkach mazowieckim i lubelskim; dla odmiany śląskiej – w ośrodkach cieszyńskim i lublinieckim, a dla odmiany rawickiej – w ośrodku rawickim. W latach 50. ubiegłego stulecia przyjęto dla krowy rasy polskiej czerwonej wzorzec o następujących pożądanych parametrach: typ użytkowy mięsno-mleczny, masa ciała ok. 500 kg, wydajność roczna 3500–4000 kg mleka o zawartości tłuszczu około 4,0%. Nacisk hodowlany był położony na zachowanie mocnej budowy, dobrej odporności na choroby i utrzymanie długowieczności. Założone wymienionymi wymaganiami parametry można było osiągnąć poprzez poprawę warunków utrzymania i żywienia oraz na drodze selekcji i odpowiedniego doboru buhajów.

Rozwijająca się w kraju produkcja młodego żywca wołowego i dobra koniunktura eksportowa spowodowały masowe odchodzenie od hodowli bydła czerwonego. Niemal cała hodowla wielkostadna likwidowała obory krów tej rasy, wprowadzając bydło czarno-białe i czerwono-białe. W 1969 r. władze administracyjne kierujące hodowlą zdecydowały o przeznaczeniu większości obszarów zasiedlonych przez bydło polskie czerwone pod hodowlę ras czarno-białej i czerwono-białej. Oznaczało to kres pracy hodowlanej nad bydlęm polskim czerwonym w sektorze państwowym i indywidualnym. W 1973 r. wprowadzono rejonizację dla rasy polskiej czerwonej i ograniczono jej hodowlę jedynie do 3 powiatów ówczesnego woj. krakowskiego. Wówczas hodowcy z Małopolski zakupili 100 krów – matek buhajów spoza rejonu, co umożliwiło wyprowadzenie nowych, cennych linii buhajów i zapewniło zachowanie różnorodności genetycznej w tej, już wtedy nielicznej, populacji zarodowej.

Pod koniec lat 60. XX wieku było w Polsce około 2 mln sztuk bydła czerwonego, co stanowiło 18% pogłowia. W tych też latach rozpoczęto doskonalenie rasy polskiej czerwonej innymi rasami. Miało ono poprawić tak wydajność mleczną, jak i opasową oraz znacznie ulepszyć budowę wymienia, dostosowując je do doju mechanicznego. Efekty tych działań były różne, jednak ostatecznie za najlepszy komponent do krzyżowań z krowami czerwonymi uznano buhaje rasy Angler i stosowano je na szeroką skalę.

Coraz bardziej rozpowszechniona stawała się również hodowla wysoko wydajnych krów rasy holsztyńsko-fryzyjskiej. Liczebność krów rasy polskiej czerwonej z ponad miliona sztuk spadła do niespełna 200 tys. sztuk. Na szczęście w odpowiednim momencie Ministerstwo Rolnictwa uznało część powiatów: nowosądeckiego, nowotarskiego i limanowskiego za rejon zachowawczy rodzimej rasy czerwonej. Objęto nim ok. 55 tys. krów, a rolnicy utrzymujący wyłącznie tę rasę otrzymali dotację równoważną 1000 litrów mleka do sztuki rocznie; mieli też zapewnione bezpłatne usługi inseminacyjne (lub krycie naturalne) oraz bezpłatną ocenę

*PROGRAM OCHRONY ZASOBÓW GENETYCZNYCH BYDŁA
RASY POLSKIEJ CZERWONEJ*

użytkowości. W 1981 r. zniesiono rejonizację dla ras bydła, likwidując również rejon hodowli zachowawczej bydła polskiego czerwonego. Wiązało się to ze zniesieniem wszelkich form pomocy dla hodowców tej rasy. Spowodowało też kolejny spadek liczebności populacji bydła polskiego czerwonego. Silniejsze okazało się wypieranie jej przez rasy o wyższej wydajności oraz krzyżowanie uszlachetniające z importowanym bydłem czerwonym, głównie rasy Angler.

Dzięki zaangażowaniu ludzi, którym zależało na ocaleniu rodzimej rasy czerwonej, podjęto działania zmierzające do stworzenia rezerwy genetycznej tej rasy i zachowania dotychczasowego genotypu. Od 1994 r. Małopolskie Towarzystwo Hodowców Bydła zwracało się kilkakrotnie do Ministerstwa Rolnictwa o zaakceptowanie i rozpoczęcie realizacji Programu ochrony zasobów genetycznych bydła polskiego czerwonego, który zaczął działać od 1999 r. W opracowanie programu i wybór krów byli zaangażowani tak pracownicy naukowcy Instytutu Zootechniki, jak i pracownicy terenowi z ówczesnych Okręgowych Stacji Hodowli Zwierząt.

2.1 Historia programu ochrony

Jak wspomniano w 1999 r. Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi stworzyło prawno-finansowe możliwości objęcia ochroną najstarszej polskiej rasy. Przez pierwsze lata działania programu ochrony dofinansowanie odbywało się na mocy corocznie publikowanego rozporządzenia Ministra Rolnictwa, w którym była limitowana liczba krów oraz roczna stawka dotacji. W latach 1999–2001 programem zarządzało Krajowe Centrum Hodowli Zwierząt w Warszawie, a od 2002 r. za realizację programów ochrony zwierząt gospodarskich jest odpowiedzialny Instytut Zootechniki Państwowy Instytut Badawczy w Krakowie.

W pierwszych latach realizacji programu ochrony główne kryterium wyboru stanowiła ocena fenotypu, wsparta analizą rodowodu (jeśli był dostępny). Dlatego, znaczną część bydła przyjętego do programu stanowiły krowy o stosunkowo wysokim historycznym udziale innych ras europejskich czerwonych. W pierwszym roku realizacji programu populację chronioną stanowiło 150 krów w 16 gospodarstwach. W kolejnych latach systematycznie rosła liczba krów i stad kwalifikowanych do programu. Dla górali, którzy utrzymywali najwięcej tego bydła z „dziada pradziada”, najtrudniej było pokonać barierę minimum 4 krów, aby wejść do programu ochrony. Uczestnictwo w programie zapewniało hodowcom rekompensatę finansową, wypłacaną do każdej sztuki objętej ochroną. Wypłacane hodowcom rekompensaty z tytułu utrzymywania bydła lokalnego, charakteryzującego się niższą wydajnością (średnio za laktację niespełna 4000 kg mleka) przyczyniło się niewątpliwie nie tylko do wzrostu liczby nowych stad, ale również do powiększania stad już istniejących.

Dopuszczalny udział genotypu innych europejskich ras czerwonych na poziomie nie wyższym niż 49,9% ma znaczenie historyczne. Udział krwi tych ras pochodzi z lat 50., 60., 70. i 80. XX wieku, co można stwierdzić na podstawie skrupulatnie prowadzonej dokumentacji hodowlanej. Od początku realizacji programu ochrony nie prowadzono doskonalenia populacji w oparciu o genotypy współczesnych europejskich ras czerwonych.

Wprowadzenie Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2004–2006 oraz kolejnych na następne lata przyczyniło się do gwałtownego wzrostu liczby stad i zwierząt objętych programem ochrony. Było to spowodowane podniesieniem kwoty rekompensaty, co poprawiło opłacalność utrzymania rasy polskiej czerwonej, która w porównaniu do rasy holsztyńsko-fryzyjskiej daje średnio o połowę mniej mleka za laktację.

3. Uzasadnienie konieczności ochrony

Bydło polskie czerwone jest jedną z nielicznych autochtonicznych ras europejskiego bydła czerwonego. Odznacza się ono właściwościami cechującymi populacje autochtoniczne, takimi jak: duża odporność i zdrowotność, długowieczność, bardzo dobra płodność, łatwe porody, duża żywotność cieląt i łatwość ich odchowu, a także wysoka wartość biologiczna mleka. Istotne znaczenie ma też doskonale przystosowanie tego bydła do trudnych warunków środowiska, niewybredność w doborze pasz, zdolność do ograniczania wydajności umożliwiająca przetrwanie sezonowych niedoborów paszowych, jak też dość szybkie regenerowanie utraconej kondycji. Wśród cech budowy należy wyróżnić silne nogi i twarde, mocne racice. Cechy te powodują, że bydło tej rasy jest dobrze przystosowane do podgórszych i górskich warunków bytowania i produkcji. Ponadto, wyróżnia się ważnymi jakościowo cechami mleka: wysoką zawartością białka, tłuszczu i suchej masy, wysoką wartością biologiczną oraz dużą przydatnością do celów serowarskich. Również mięso jest wysokiej jakości i o prozdrowotnych właściwościach.

W strukturze rolnej drobnych gospodarstw położonych na obszarach, gdzie naturalne warunki nie sprzyjają intensywnemu systemowi produkcji rolnej, bydło polskie czerwone, dostarczające produktów wysokiej jakości oraz charakteryzujące się określonymi cechami zdrowotnymi i przystosowawczymi, może wpłynąć na poprawę efektywności ekonomicznej gospodarstw rodzinnych. W tych bowiem warunkach rasy intensywne nie mogą wykazać swych dużych walorów użytkowych, a tym samym nie zapewniają lepszej opłacalności produkcji.

Wartościowe cechy bydła polskiego czerwonego są związane z założeniami genetycznymi ich protoplastów i stanowią, między innymi, o dużej przydatności tego bydła dla zachowania bioróżnorodności gatunku. Konieczność ochrony zasobów genetycznych tej rodzimej rasy wynika również z jej wartości dla narodowej kultury rolniczej. Stanowi ona cenny materiał dla rolnictwa ekologicznego, nie tylko w znaczeniu biologicznym, ale także krajobrazowym i etnograficznym.

Liczebność populacji bydła polskiego czerwonego wpisanych do księgi i objętych oceną użyteczności mlecznej wynosiła w 2001 r. blisko 1000 krów, z czego tylko niewielka część była utrzymywana w stadach zachowawczych. Tak niska liczebność populacji spowodowała, że ta cenna rodzima rasa bydła była zagrożona wyginięciem.

Obecnie bydło rasy polskiej czerwonej stanowi w strukturze rasowej populacji aktywnej zaledwie 0,35% (PFHBiPM dane za rok 2022).

Wypasanie krów rasy polskiej czerwonej na terenach górskich i podgórszych, gdzie pastwiska najczęściej są naturalnego pochodzenia oraz ich genetyczny potencjał daje wprawdzie najniższe wydajności w trakcie laktacji spośród bydła ras mlecznych, ale mleko to ma nieprzeciętne wartości odżywcze i prozdrowotne. Badania wykazały, że mleko krów RP wypasanych zawierało trzykrotnie więcej CLA niż u krów rasy holsztyńsko-fryzyjskiej (PHF). Zawiera również najniższą zawartość nasyconych kwasów tłuszczowych (SFA) a najwyższą zawartość wielonienasyconych kwasów tłuszczowych (PUFA) oraz charakteryzuje się najwyższym stosunkiem PUFA do SFA i najkorzystniejszym stosunkiem jednonienasyconych kwasów tłuszczowych (MUFA) do nasyconych (SFA) wynoszącym 0,35 w porównaniu do mleka krów rasy białogrzbieta (BG) i simentalskiej (SM). Mleko rasy polskiej czerwonej

*PROGRAM OCHRONY ZASOBÓW GENETYCZNYCH BYDŁA
RASY POLSKIEJ CZERWONEJ*

w porównaniu do ras: SM, PHF, BG i Jersey, posiada najwięcej składników podstawowych, przede wszystkim białek funkcjonalnych o szerokim działaniu prozdrowotnym takich jak: β -laktoglobulina, α -laktoalbumina i laktoferyny. W badaniach nad polimorfizmem β -laktoglobuliny i κ -kazeiny w stadzie krów RP stwierdzono frekwencję allelu B β -laktoglobuliny oraz allelu B κ -kazeiny na stosunkowo wysokim poziomie, co silnie wiąże się z niższą wydajnością ale wyższą zawartością białka i tłuszczu w mleku.

Mleko krów rasy polskiej czerwonej jako jedyne mleko krowie może być stosowane do produkcji oscypka (do 40%), bryndzy i redykołki, które zarejestrowane zostały jako Chroniona Nazwa Pochodzenia w Unii Europejskiej. Rasa polska czerwona ma najwięcej produktów wpisanych na listę produktów tradycyjnych Ministerstwa Rolnictwa i Rozwoju Wsi. Są to: mleko od krów rasy polskiej czerwonej (woj. małopolskie); ser krowi dojrzewający Wólczan (woj. podkarpackie); twaróg wiejski z Jasienicy Rosielnej (woj. podkarpackie); ser gazdowski – gołka (woj. śląskie); ser narwiański (woj. podlaskie).

Od 2021 roku Instytut Zootechniki PIB wprowadził system certyfikacji gospodarstw „Rasa Rodzima”, który przyznawany jest, po spełnieniu określonych warunków, hodowcom, hodowco-przetwórcom oraz produktom pochodzącym od ras rodzimych (<http://ksb.izoo.krakow.pl>).

Konieczność ochrony bydła rasy polskiej czerwonej wynika z:

- niskiej liczebności populacji stwarzającej zagrożenie wyginięciem,
- występowania u tej rasy odmiennych cech fenotypowych i genetycznych, co potwierdzają prowadzone badania nad rasą,
- posiadania specyficznych cech zarówno u zwierząt tej rasy jak i wytworzonych z niej produktów, które stanowią element tożsamości kulturowej hodowców zwłaszcza na południu kraju,

Hodowla bydła polskiego czerwonego daje możliwość utrzymania i funkcjonowania niewielkich obszarowo gospodarstw rodzinnych na terenach podgórskich oraz ONW.

4. Potwierdzenie statusu zagrożenia wyginięciem

W wyniku prowadzonych obserwacji i badań oraz przyjętych światowych rozwiązań, a także w oparciu o dane z realizacji programów ochrony zasobów genetycznych poszczególnych populacji w Instytucie Zootechniki PIB opracowano model szacowania statusu zagrożenia ras rodzimych, dostosowany do warunków polskich.

Szczegółowe informacje na temat szacowania statusu zagrożenia oraz jego aktualna wartość dla rasy dostępne są na stronie:

<http://www.bioroznorodnosc.izoo.krakow.pl/status-zagrozenia-ras>

4.1. Określenie wielkości populacji uczestniczącej w Programie (dane IZ PIB)

ROK	LICZBA STAD ocena mleczna / ocena mięsna	LICZBA KRÓW ocena mleczna / ocena mięsna
1999	16	150
2005	123	758

*PROGRAM OCHRONY ZASOBÓW GENETYCZNYCH BYDŁA
RASY POLSKIEJ CZERWONEJ*

2010	273	1993
2020	242/72	2394/1027
2022	248/94	2625/1483

Dokładne dane liczbowe krów uczestniczących w programie ochrony w poszczególnych latach dostępne są na stronie: <http://bydlo.bioroznorodnosc.izoo.krakow.pl/liczebosc>

4.2 Liczba samic wpisanych do księgi hodowlanej (dane PFHBiPM na koniec roku)

ROK	LICZBA STAD	LICZBA SAMIC
	ocena mleczna / ocena mięsna	ocena mleczna / ocena mięsna
1999	16	150
2005	144	1321
2010	478	2537
2020	367/80	2738/1289
2021	348/94	2939/1416

Status zagrożenia dla rasy RP = 1,9 (za 2021 r.)

Na podstawie liczby samic wpisanych do ksiąg oraz wartości wskaźnika statusu zagrożenia w rasie **polskiej czerwonej** stwierdzono, że rasa ta jest zagrożona i wymaga dalszej ochrony.

5. Cele Programu

Celem Programu ochrony zasobów genetycznych jest utrzymanie populacji krów rasy polskiej czerwonej o dwukierunkowym typie użytkowania, przydatnej do hodowli w gospodarstwach rodzinnych w warunkach zrównoważonego rolnictwa, dążenie do utrzymania jak największej zmienności genetycznej oraz stabilizacja cech fenotypowych i genetycznych dawnego bydła czerwonego w typie użytkowości mięsno-mlecznej.

Prace hodowlane są prowadzone w kierunku zachowania typowych cech funkcjonalnych tego bydła, takich jak: duża odporność na choroby i dobra zdrowotność, dobra płodność, łatwe porody, duża żywotność cieląt i łatwość ich odchowu, bardzo dobre cechy macierzyńskie i wytrzymałość na niekorzystne warunki środowiskowe. Cały czas należy zwracać uwagę na poprawę budowy wymienia i użytkowość mleczną, przy zachowaniu wysokiej wartości biologicznej mleka (wysoka zawartość białka, tłuszczu i suchej masy co powoduje, że mleko to znakomicie nadaje się do przetwórstwa) oraz cech umięśnienia charakterystycznych dla bydła polskiego czerwonego.

6. Wzorzec rasy

- 1) **wysokość w krzyżu:** optymalny wzrost pierwiastki 130-135 cm, krowy dorosłej 135-140 cm, buhaja w wieku jednego roku 117-127 cm a dorosłego 135-145 cm;
- 2) **sylwetka:** kształt ciała zbliżony do prostokąta, buhaj – żebra szeroko rozstawione i wysklepione, sylwetka ze zwiększającą się głębokością i szerokością w stronę zadu;
- 3) **umięśnienie:** profile mięśni dobrze zaznaczone o cechach charakterystycznych dla rasy polskiej czerwonej: mięśnie zadu lekko wypukłe lub płaskie, mięśnie grzbietu wyraźnie zarysowane, łopatka lekko obłożona mięśniami;
- 4) **głowa i szyja:** głowa lekka, szyja delikatna, wąska, wydłużona bez nadmiernego fałdu na podgardlu, buhaj - głowa szlachetna, szeroki pysk, mocna żuchwa, szyja delikatna, wąska, wydłużona bez nadmiernego fałdu na podgardlu;
- 5) **barki:** dobrze przylegające łopatki, wyrostki grzbietowe kręgosłupa lekko wystające ponad linię grzbietu;
- 6) **klatka piersiowa:** dobrze wysklepiona, nieco szersza w części tylnej, żebra płaskie, ukośnie i szeroko rozstawione, połączone łagodnie z łopatkami;
- 7) **brzuch:** głęboki i pojemny;
- 8) **grzbiet:** prosty i mocny, prosta i szeroka partia lędźwiowa, umięśnienie zaznaczone a u buhajów płaskie lub lekko wypukłe;
- 9) **zad:** lekko spadzisty, długi, szeroki, płasko umięśniony, profile mięśni udowych płaskie lub lekko wypukłe, prawidłowo osadzona nasada ogona;
- 10) **nogi:** szeroko i równolegle ustawione, lekko skątowane, suche, mocne stawy, wysoka piętka racicy, racica lekko rozwarta;
- 11) **wymię:** pojemne, zawieszenie tylne wysokie i szerokie, zawieszenie przednie wysunięte do przodu, dobrze połączone z powłokami brzuszными, o cienkiej skórze, delikatnie owłosione, z wyraźnie zaznaczonymi żyłami mlecznymi, równomiernie rozwiniętymi ćwiartkami, strzyki centralnie rozmieszczone na ćwiartkach, pionowo ustawione, cylindryczne średniej e; wymię czyste bez dodatkowych strzyków i przystrzyków;
- 12) **wygląd ogólny:** harmonijna, szlachetna budowa, skóra cienka, pokryta błyszczącą, jedwabistą sierścią, wyraźnie rysujący się kościec, umięśnienie właściwe dla rasy, temperament żywy, u buhajów drugorzędne cechy płciowe wyraźnie zaznaczone;
- 13) **umaszczenie:** jednolite – od jasnoczerwonego, poprzez wiśniowy aż do brunatnego, dopuszczalne niewielkie jasne lub białe odmastki na brzuchu lub wymieniu; ciemne racice i śluzawica (dopuszczalna jasna śluzawica), jasne, krótkie rogi z ciemnymi końcami;
- 14) **średnia wydajność mleczna:** wskazane byłoby, aby średnia wydajność mleczna populacji chronionej wynosiła 3,5–4,0 tys. kg za laktację, przy zawartości tłuszczu ponad 4,0% i białka ok. 3,5%.

7. Zakres i metody służące realizacji Programu ochrony:

7.1 Metody hodowlane

Podstawowym celem Programu ochrony zasobów genetycznych bydła rasy polskiej czerwonej jest utrzymanie zmienności genetycznej i stabilizacja cech fenotypowych oraz funkcjonalnych. Prace hodowlane w populacji zachowawczej są prowadzone w oparciu o ocenę rodowodu, eksterieru, wartości użytkowej oraz genetycznej (jeśli jest oszacowana).

7.1.1 Ocena rodowodowa

Ocena rodowodu obejmuje następujące wymagania:

- pochodzą po rodzicach, dziadkach i pradziadkach urodzonych w Polsce
- wpisanych do księgi rasy polskiej czerwonej z wyjątkiem klasy niezgodnej fenotypowo,
- przy analizie rodowodu za czynnik dyskwalifikujący uznaje się posiadanie przodka urodzonego po roku 1990 i posiadającego udział krwi ras europejskich czerwonych inny niż „dolew historyczny” dokonany w latach 1950–1990. Udział ten nie może być większy niż 50% RE.
- brak wspólnych przodków w pokoleniu dziadków i pradziadków

7.1.2 Ocena wartości użytkowej

7.1.2.1 Ocenie wartości użytkowej krów rasy polskiej czerwonej typu użytkowego mięsno-mlecznego w zakresie cech produkcji mleka podlegają krowy, które rozpoczęły pierwszą lub pierwszą znaną laktację. Ocena prowadzona jest przez upoważniony podmiot (PFHBiPM) zgodnie z zapisami w programie hodowlanym dla tej rasy i obejmuje:

- 1) ocenę użyteczności mlecznej określaną na podstawie próbnych udojów (zalecana metoda oceny AT4 lub A4),
- 2) ocenę użyteczności rozplodowej,
- 3) ocenę typu i budowy z uwzględnieniem umięśnienia – dokonywaną na 10-15 sztukach po każdym buhaju zatwierdzonym do inseminacji,
- 4) ocenę cech funkcjonalnych.

Wyniki oceny są gromadzone w systemie teleinformatycznym PFHBiPM.

7.1.2.2. Ocena wartości użytkowej krów rasy polskiej czerwonej typu użytkowego mięsno-mlecznego w zakresie cech produkcji mięsa w stadach objętych programem ochrony prowadzona jest przez upoważniony podmiot (PFHBiPM). Podlegają jej wszystkie krowy w stadzie, które rozpoczęły pierwszą lub pierwszą znaną laktację. Ocena prowadzona jest zgodnie z zapisami w programie hodowlanym dla tej rasy i obejmuje:

- 1) ocenę użyteczności rozplodowej,
- 2) ocenę stopnia umięśnienia,
- 3) ocenę tempa przyrostu masy ciała.

Wyniki oceny są gromadzone w systemie teleinformatycznym PFHBiPM.

Hodowca stosuje się dodatkowo do metodyki oceny Instytutu Zootechniki PIB stanowiącej załącznik do programu ochrony dla stad prowadzących taką ocenę.

Od lipca 2021 roku obowiązują limity krów kwalifikowanych do programu ochrony dla rasy polskiej czerwonej o typie użytkowym mięsno-mlecznym w zakresie cech produkcji mięsa na poziomie 35% wszystkich sztuk zakwalifikowanych do programu ochrony danej rasy w poprzednim roku.

Wybrany przez hodowcę zakres oceny użytkowej w danym stadzie nie może ulec zmianie przez cały okres realizacji programu ochrony.

7.1.3 Ocena wartości genetycznej

Ocena wartości genetycznej prowadzona jest przez Instytut Zootechniki PIB dla populacji bydła polskiego czerwonego wpisanego do księgi tej rasy i użytkowanego w kierunku produkcji mleka, zgodnie z opracowaną metodyką.

Część populacji użytkowana w kierunku produkcji mleka podlega ocenie wartości hodowlanej szacowanej dla: wydajności mlecznej, wydajności tłuszczu i białka oraz zawartości tłuszczu i białka na podstawie wyników oceny wartości użytkowej. Również część populacji podlega ocenie 24 cech pokroju dla których liczona jest wartość hodowlana.

7.1.4 Metody doboru zwierząt do kojarzeń i zasady ich prowadzenia

Na podstawie wyników oceny wartości użytkowej i genetycznej (jeśli jest oszacowana), a także analizy rodowodu, oceny typu i budowy dokonuje się wyboru zwierząt:

- na matki buhajów,
- na ojców buhajów.

Przy podejmowaniu decyzji o kojarzeniach indywidualnych:

- bierze się pod uwagę spokrewnienie kojarzonych zwierząt, przestrzegając zasady braku wspólnych przodków w pokoleniu dziadków i pradziadków u urodzonego potomstwa,
- dla typowanych par rodzicielskich kolejnego pokolenia buhajów nie dopuszcza się spokrewnienia wyższego niż 6,25%.

Krowy wybierane na matki buhajów następnego pokolenia (od których ma być pobrane nasienie), wybierane są wyłącznie wśród krów użytkowanych w kierunku produkcji mleka i powinny być wpisane do sekcji głównej księgi hodowlanej (dopuszczone są wyjątki dla krów wpisane do sekcji wstępnej ale odznaczających się szczególnymi cechami np. wyższą wydajnością tłuszczu). Ojcami tych buhajów mogą być tylko buhaje zakwalifikowane do udziału w programie ochrony (inseminacja). Nie przewiduje się wyboru buhajów na ojców następnego pokolenia spośród zwierząt użytkowanych w kierunku produkcji mięsa.

Lista buhajów zakwalifikowanych do krycia krów objętych programem ochrony (inseminacja) jest dostępna na stronie internetowej Instytutu oraz na stronie internetowej podmiotu prowadzącego księgę.

Hodowca, wybierając buhaja musi brać pod uwagę wszystkie warunki programu, gdyż ponosi pełną odpowiedzialność za kojarzenia w swoim stadzie. Opracowywane dla każdego stada plany kojarzeń należy traktować jako narzędzie pomocnicze.

8. Zasady wyboru i kwalifikacji zwierząt do Programu ochrony

8.1 Zasady wyboru samic

Do programu ochrony są kwalifikowane krowy rasy polskiej czerwonej wyłącznie hodowli krajowej, urodzone w Polsce, które poddane są ocenie wartości użytkowej prowadzonej zgodnie z obowiązującymi przepisami i spełniają następujące warunki:

- 1) posiadają umaszczenie charakterystyczne dla rasy oraz spełniają wymogi wzorca rasowego (pkt.6),
- 2) są oznakowane zgodnie z przepisami Ustawy o systemie identyfikacji i rejestracji zwierząt,

*PROGRAM OCHRONY ZASOBÓW GENETYCZNYCH BYDŁA
RASY POLSKIEJ CZERWONEJ*

- 3) są wpisane do księgi hodowlanej rasy polskiej czerwonej z wyjątkiem klasy niezgodnej fenotypowo,
- 4) pochodzą po ojcu zakwalifikowanym do programu ochrony i matce wpisanej do księgi hodowlanej tej rasy,
- 5) pod względem rodowodowym spełniają warunki określone w pkt. 7.1.1.
- 6) mają pochodzenia potwierdzone badaniami (dla sztuk nowo kwalifikowanych od 2023 r):
 - a) analizą polimorfizmu pojedynczych nukleotydów (SNP) wykonane w Zakładzie Hodowli Bydła Instytutu Zootechniki PIB w Krakowie we współpracy z Laboratorium Genomiki Zakładu Hodowli Bydła IZ-PIB w Krakowie lub w Laboratorium Genetyki Bydła PFHBiPM w Parzniewie
 - lub
 - b) analizą polimorfizmu mikrosatelitarnego DNA wykonane w Laboratorium Genetyki Molekularnej Instytutu Zootechniki PIB w Krakowie

Kwalifikacji matek buhajów dokonuje Koordynator programu ochrony z ramienia Instytutu Zootechniki PIB na podstawie listy krów wytypowanych przez prowadzącego księgę po uzyskaniu pozytywnej opinii Grupy Roboczej. Krowy wybierane na matki buhajów następnego pokolenia (od których ma być pobrane nasienie), wybierane są wyłącznie wśród krów użytkowanych w kierunku produkcji mleka. Podstawą wyboru jest analiza rodowodu, wyniki oceny typu i budowy z uwzględnieniem umięśnienia i kalibru oraz wartość użytkowa, wartość hodowlana wyrażona indeksem selekcyjnym oraz wartość hodowlana dla poszczególnych cech mlecznych oraz cech typu i budowy (jeśli są oszacowane). Pochodzenie wytypowanych matek jest potwierdzane badaniem DNA lub innych markerów genetycznych dokonanych przez uprawnione laboratorium. Wyniki badań są podawane w dokumentacji hodowlanej.

8.2 Zasady wyboru samców

8.2.1 W programie ochrony użytkowane są buhaje rasy polskiej czerwonej wyłącznie hodowli krajowej oraz spełniające następujące warunki:

- 1) posiadają umaszczenie charakterystyczne dla rasy oraz spełniają wymogi wzorca rasowego (pkt.6),
- 2) są oznakowane zgodnie z przepisami Ustawy o systemie identyfikacji i rejestracji zwierząt,
- 3) są wpisane do sekcji głównej księgi hodowlanej dla rasy polskiej czerwonej z wyjątkiem klasy niezgodnej fenotypowo,
- 4) w ocenie typu i budowy uzyskały ocenę minimum dość dobrą (75 pkt) a także charakteryzują się odpowiednim kalibrem i umięśnieniem
- 5) pochodzą po rodzicach zakwalifikowanych do programu ochrony,
- 6) pod względem rodowodowym spełniają warunki określone w pkt. 7.1.1.
- 7) mają pochodzenia potwierdzone badaniami:
 - a) analizą polimorfizmu pojedynczych nukleotydów (SNP) wykonane w Zakładzie Hodowli Bydła Instytutu Zootechniki PIB w Krakowie we współpracy z Laboratorium Genomiki Zakładu Hodowli Bydła IZPIB w Krakowie lub w Laboratorium Genetyki Bydła PFHBiPM w Parzniewie

i

- b) analizą polimorfizmu mikrosatelitarnego DNA wykonane w Laboratorium Genetyki Molekularnej Instytutu Zootechniki PIB w Krakowie

8.2.1.1 Buhaj użytkowany do krycia naturalnego w stadzie zachowawczym:

- spełnia warunki określone w punkcie 8.2.1;
- kwalifikowany jest po uzyskaniu wpisu do księgi i zgłoszeniu przez hodowcę do Instytutu Zootechniki PIB (wraz z kopią dokumentów: zaświadczeniem potwierdzającym wpis do księgi, kartą oceny typu i budowy i świadectwem zootechnicznym);
- użytkowany może być dopiero po uzyskaniu zgody Koordynatora IZ-PIB; jeśli buhaj spokrewniony jest z więcej niż połową krów w danym stadzie Koordynator nie wyda takiej zgody, z wyjątkiem sytuacji, że jest drugi buhaj, który pasuje do tej połowy stada.
- jest przeznaczony do krycia naturalnego w konkretnym stadzie. Sprzedaż buhaja do innego stada wymaga uzyskania odrębnej zgody Koordynatora (kwalifikacji) na użytkowanie buhaja w stadzie, do którego został zakupiony. Zgoda Instytutu na użytkowanie buhaja obowiązuje tylko w stadzie hodowcy, który o nią wystąpił;
- użytkowany powinien być nie krócej niż 12 miesięcy i nie dłużej niż 24 miesiące, tak aby nie doszło do krycia w pokrewieństwie;
- użytkowany jest aktywnie tzn. po każdym żywym buhaju użytym do rozrodu w danym stadzie musi urodzić się i być zarejestrowane w systemie teleinformatycznym PFHBiPM potomstwo spełniające wymagania programu ochrony,
- dopuszczony jest do krycia naturalnego w stadach o liczbie krów zależnie od prowadzonej oceny użyteczności:
 - w ocenie mlecznej nie mniejszej niż 10 sztuk i nie większej niż 30 sztuk
 - w ocenie mięsnej nie mniejszej niż 20 sztuk i nie większej niż 30 sztuk.

W przypadku stad o liczebności powyżej 30 sztuk wymagane jest posiadanie kolejnego buhaja ze zgodą Instytutu lub stosowanie inseminacji dla samic powyżej dopuszczalnego limitu lub samic spokrewnionych z buhajem.

Używanie buhaja do krycia naturalnego bez zgody Koordynatora odpowiedniego dla rasy będzie powodować rozwiązanie Umowy z Hodowcą o prowadzeniu programu ochrony.

8.2.1.2 Buhaj przeznaczony do pobrania nasienia:

- spełnia warunki określone w punkcie 8.2.1;
- pochodzi po matce wybranej na matkę buhajów;
- przeszedł pozytywnie ocenę doradcy hodowlanego PFHBiPM;
- nie był użytkowany wcześniej do rozrodu;
- został zakwalifikowany do pobrania nasienia przez specjalistę ds. hodowli podmiotu pobierającego materiał;
- został zbadany w okresie min. 30 dni przed przemieszczeniem do Stacji przez lekarza weterynarii i wydane zostało orzeczenie lekarsko-weterynaryjne, stwierdzające, że buhaj jest zdrowy i przydatny do rozrodu;
- pochodzi ze stada wolnego od chorób zwalczanych z urzędu, zgodnie z aktualnym Rozporządzeniem MRiRW w sprawie szczegółowych wymagań weterynaryjnych mających zastosowanie do nasienia buhajów;

*PROGRAM OCHRONY ZASOBÓW GENETYCZNYCH BYDŁA
RASY POLSKIEJ CZERWONEJ*

- został przemieszczony do Stacji, gdzie przebył wymaganą przepisami kwarantannę i został poddany dalszym badaniom określonym w aktualnym Rozporządzeniu MRiRW w sprawie szczegółowych wymagań weterynaryjnych mających zastosowanie do nasienia buhajów;
- został zakwalifikowany jako dawca minimum 600 porcji nasienia, które zostało przekazane do Krajowego Banku Materiału Biologicznego w Balicach wraz z przeniesieniem własności i zgodą Hodowcy na wykorzystanie materiału od buhaja dla celów szeroko pojmowanej ochrony danej rasy zachowawczej, co zostało potwierdzone umową o zdeponowaniu materiału w KBMB (KBMB MAA).

Po pobraniu materiału buhaj może wrócić do stada Hodowcy w celu użytkowania w kryciu naturalnym pod warunkiem uzyskania zgody Koordynatora odpowiedniego dla rasy lub zostać sprzedany do krycia naturalnego w innym stadzie, gdzie musi uzyskać zgodę Koordynatora odpowiedniego dla rasy.

8.3 Weryfikacja pochodzenia zwierząt w oparciu o badania DNA

Wszystkie nowe sztuki zgłaszane do programu ochrony od 2023 r. muszą mieć potwierdzone obustronne pochodzenie. W wyjątkowych przypadkach (brak materiału do badań od matki) dopuszcza się jednostronne potwierdzenie pochodzenia tylko po ojcu. Stwierdzenie niezgodności pochodzenia po wskazanym ojcu i określenie innego ojca lub brak możliwości ustalenia ojca, będzie powodowało niespełnianie wymagań programu i będzie stanowiło podstawę do wykluczenia sztuki z programu ochrony lub odmowy kwalifikacji nowej sztuki.

9. Zakres kriokonserwacji materiału biologicznego i sposób wykorzystania tego materiału

Poza ochroną metodami *in situ* w ramach realizacji programów ochrony zasobów genetycznych w gospodarstwach, stosuje się również ochronę *ex situ* poprzez zachowanie materiału genetycznego, które jest obecnie uważane za bardzo ważne narzędzie zapobiegające nieodwracalnej utracie ras lub genów. Ochrona *ex situ* bydła prowadzona jest od szeregu lat jako kriokonserwacja nasienia.

9.1 Zakres kriokonserwacji

Od każdego buhaja zakwalifikowanego do udziału w programie ochrony jako dawca nasienia wskazane jest pobranie i zamrożenie minimum 600 porcji nasienia stanowiącego tzw. rezerwę genetyczną oraz odpowiedniej ilości porcji nasienia niezbędnej do realizacji programu ochrony i ewentualnego udostępnienia poza program (na podstawie Umowy pomiędzy Hodowcą buhaja a Stacją). Nie dotyczy to buhajów zakwalifikowanych do krycia naturalnego. Nasienie stanowiące rezerwę genetyczną powinno być zdeponowane w Krajowym Banku Materiałów Biologicznych Instytutu Zootechniki PIB w Balicach, a ze względów bezpieczeństwa kolekcja dublowana jest w MCB Krasne – Oddział Nowy Sącz. W miarę możliwości, od wybitnych sztuk wytypowanych przez prowadzącego księgę w porozumieniu z Koordynatorem odpowiedzialnym za rasę będą pobierane i zamrażane komórki jajowe i zarodki. Materiał biologiczny stanowiący rezerwową pulę genów jest deponowany w Krajowym Banku Materiałów Biologicznych Instytutu Zootechniki PIB w Balicach.

9.2 Sposób wykorzystania materiału

Nasienie buhajów w ilości niezbędnej do realizacji programu oraz do utworzenia tzw. rezerwy genetycznej jest pobierane, przechowywane i rozprowadzane przez podmioty prowadzące działalność w zakresie pozyskiwania, konfekcjonowania, przechowywania i dostarczania nasienia, zgodnie z obowiązującymi przepisami, w uzgodnieniu z prowadzącym księgę oraz Koordynatorem programu ochrony z ramienia Instytutu Zootechniki.

Dopuszcza się użycie nasienia buhajów rasy polskiej czerwonej do unasienniania krów w stadach nie objętych programem pod warunkiem, że nie wpłynie to na prawidłowość rozrodu w populacji chronionej oraz pozwala na to ilość zgromadzonego nasienia.

10. Zasady organizacji i realizacji Programu ochrony

Optymalny wiek krycia jałówek to 14–16 miesięcy ich życia. Nie dopuszcza się krycia jałówek przed 13. miesiącem życia. W przypadku zgłoszenia do programu pierwiastki, której wycielenie zakończyło się poronieniem, wymagane jest dostarczenie świadectwa krycia, z którego pochodziła ta ciąża.

W przypadku zgłoszenia do programu sztuki, która po raz pierwszy wycieliła się po 36. miesiącu życia, wymagane jest pisemne uzasadnienie tak późnego wycielenia.

Hodowca jest zobowiązany do posiadania „Karty jałówki-krowy” w formie papierowej, dla każdej sztuki programowej płci żeńskiej, wydanej przez podmiot prowadzący ocenę użytkowości (PFHBiPM) – w stadach w ocenie użytkowości mięsnej po wprowadzeniu takiej możliwości lub stałego dostępu do internetowego programu zarządzania stadem Stado OnLine (SOL).

Hodowca jest zobowiązany do rejestrowania wszystkich urodzonych cieląt i podawania ich numerów zootechnikowi prowadzącemu ocenę, aby zarówno jałoweczki, jak i byczki były odnotowane w systemie teleinformatycznym PFHBiPM.

Maksymalny okres międzywycieleniowy nie może być dłuższy niż 18 miesięcy.

Wstępnej kwalifikacji do udziału w programie podlegają również jałówki cielne i pozostała młodzież żeńska przeznaczone na remont stada. Jałówki, które uzyskają wstępną kwalifikację, będą mogły wejść do programu po potwierdzeniu pochodzenia, wycieleniu i objęciu oceną wartości użytkowej w miejsce zwierząt wybrakowanych lub na rozbudowę stada. Na Wykaz sztuk remontowych powinny być wpisywane również wycofane ze stada podstawowego krowy, które nadal przebywają w gospodarstwie i mogą być użyte na zastępstwo po spełnieniu wszystkich aktualnych wymagań programu ochrony.

Wstępnej kwalifikacji do udziału w programie podlegają również buhajki urodzone po buhajach dopuszczonych przez Koordynatora do krycia naturalnego w danym stadzie oraz buhajki urodzone z planowanych kojarzeń krów wybranych na matki buhajów.

Buhajki wstępnie zakwalifikowane będą mogły wejść do programu ochrony po spełnieniu wszystkich aktualnych wymagań programu ochrony oraz uzyskania zgody koordynatora w miejsce wybrakowanych zwierząt przy zachowaniu właściwego stosunku samców do samic, pod warunkiem odpowiedniego dobrania buhaja do danego stada (brak wzrostu inbredu).

Wszystkie nowe sztuki zgłaszane do programu ochrony od 2023 r muszą mieć potwierdzone obustronne pochodzenie. W wyjątkowych sytuacjach - tylko po ojcu.

*PROGRAM OCHRONY ZASOBÓW GENETYCZNYCH BYDŁA
RASY POLSKIEJ CZERWONEJ*

Liczebność stada krów zgłaszanego do programu ochrony nie może być mniejsza niż 4 i większa niż 100 sztuk. W szczególnych przypadkach, gdy liczebność jest niższa niż wymagana, koordynator na prośbę hodowcy może wydać pisemną decyzję o wstrzymaniu rozwiązania umowy do czasu uzupełnienia liczebności stada.

Zwierzęta objęte programem ochrony muszą być utrzymywane zgodnie z obowiązującymi przepisami o dobrostanie zwierząt. Zaleca się pastwiskowe utrzymanie w sezonie letnim.

Ostatecznej kwalifikacji nowych stad i zwierząt oraz kontynuujących uczestnictwo w programie, zgodnie z obowiązującą procedurą, dokonuje koordynator IZ PIB na podstawie dokumentów przesłanych przez hodowcę.

W sytuacjach spornych decyzję o kwalifikacji zwierząt do programu ochrony podejmuje Grupa Robocza na wniosek koordynatora.

Wykazy zwierząt zakwalifikowanych do udziału w programie są przekazywane do prowadzącego księgę, podmiotu upoważnionego do prowadzenia oceny wartości użytkowej bydła oraz do stacji unasienniania.

Program realizowany jest wspólnie przez:

- 1) hodowcę – właściciela stada bydła polskiego czerwonego,
- 2) Instytut Zootechniki Państwowy Instytut Badawczy – koordynujący działania w zakresie ochrony zasobów genetycznych zwierząt gospodarskich,
- 3) Polską Federację Hodowców Bydła i Producentów Mleka – podmiot prowadzący księgę hodowlaną i realizujący program hodowlany oraz ocenę wartości użytkowej,
- 4) MCB Krasne - podmiot prowadzący działalność w zakresie pozyskiwania, konfekcjonowania, przechowywania i dostarczania nasienia.

Zasady wzajemnej współpracy pomiędzy Instytutem a PFHBiPM oraz między Instytutem a MCB w Krasnem określają zawarte porozumienia.

Uczestnictwo hodowcy w programie jest dobrowolne. Zasady uczestnictwa określa umowa zawarta pomiędzy hodowcą – właścicielem stada a Instytutem Zootechniki PIB. Niniejszy program ochrony jest integralną częścią umowy, której postanowień hodowca zobowiązuje się bezwzględnie przestrzegać. Zawarte dotychczas Umowy nie tracą ważności a hodowcy muszą realizować aktualny program.

W przypadku naruszenia zasad zawartych w programie ochrony stwierdzonego podczas kwalifikacji, w tym np. używania w rozrodzie buhaja niedopuszczonego do udziału w programie lub nie realizowanie Metodyki Instytutu w stadach objętych oceną mięsną, Koordynator za pierwszym razem udziela pisemnego upomnienia hodowcy, natomiast w przypadku rażącego naruszenia zasad lub kontynuacji naruszania zasad programu, rozwiązuje umowę z hodowcą w trybie natychmiastowym. Hodowcy przysługuje odwołanie się od tej decyzji w terminie 14 dni od dnia jej otrzymania.

W celu rozwoju hodowli bydła polskiego czerwonego realizatorzy programu będą prowadziły działania w kierunku promocji unikalnych walorów tego bydła (np. produkcja specyficznych wyrobów mleczarskich), a także propagowania jego chowu, przede wszystkim w gospodarstwach ekologicznych i agroturystycznych oraz na obszarach chronionego krajobrazu, gdzie mamy do czynienia z rozwojem turystyki.

*PROGRAM OCHRONY ZASOBÓW GENETYCZNYCH BYDŁA
RASY POLSKIEJ CZERWONEJ*

Podmioty zaangażowane w realizację Programu będą zabiegały o pozyskanie środków finansowych na jego realizację z dostępnych programów rządowych, środków unijnych, projektów badawczych placówek naukowych oraz ze źródeł pozarządowych.

11. Nadzór nad realizacją oraz ocena efektywności działania Programu ochrony

Nadzór merytoryczny nad realizacją Programu ochrony zasobów genetycznych bydła rasy polskiej czerwonej sprawuje Instytut. Grupa Robocza, działająca przy Instytucie dokonuje oceny efektywności działania Programu poprzez analizę przebiegu realizacji jego celów. Analiza ta jest wykonywana na podstawie danych przekazanych przez podmiot prowadzący księgi oraz Koordynatora Programu ochrony. Grupa opiniuje również sprawy wątpliwe oraz może wnioskować o zmiany w programach ochrony.

12. Piśmiennictwo

1. IZ PIB. Program ochrony zasobów genetycznych bydła rasy polskiej czerwonej. Załącznik nr 2 do Zarządzenia Dyrektora Instytutu Zootechniki PIB nr 21/19 z dnia 18 marca 2019 r.
2. IZ PIB. Program ochrony zasobów genetycznych bydła rasy polskiej czerwonej. Załącznik nr 2 do Zarządzenia Dyrektora Instytutu Zootechniki PIB nr 10/22 z dnia 21 stycznia 2022 r.
3. PFHBiPM (2022) Ocena i hodowla bydła mlecznego za rok 2021.
4. Polak G., Krupiński J., Martyniuk E., Calik J., Kawęcka A., Krawczyk J., Majewska A., Sikora J., Sosin-Bzducha E., Szyndler-Nędza M., Tomczyk-Wrona I. (2020). The risk status of polish local breeds under conservation programmes - new approach. *Annals of Animal Science*, Vol. 21, No. 1: 125–140.
5. Ustawa z dnia 10 grudnia 2020 r. o organizacji hodowli i rozrodzie zwierząt gospodarskich (Dz. U. z 2021, poz. 36).

Autorzy programu ochrony

dr inż. Anna Majewska
mgr Piotr Kowol

Program został opracowany we współpracy z Polską Federacją Hodowców Bydła i Producentów Mleka.

Program został pozytywnie zaopiniowany przez Grupę Roboczą ds. ochrony zasobów genetycznych bydła, zaakceptowany przez Przewodniczącą Zespołu Koordynacyjnego oraz przyjęty przez Dyrektora Instytutu Zootechniki-Państwowego Instytutu Badawczego.

*Wprowadzono Zarządzeniem
Dyrektora Instytutu Zootechniki
- Państwowego Instytutu Badawczego
nr 21/23 z dnia 15 marca 2023 r.*

DYREKTOR

dr Krzysztof Duda

**METODYKA OCENY ORAZ ZALECENIA I WYMOGI DLA STAD
UTRZYMUJĄCYCH RASĘ POLSKĄ CZERWONĄ / BIAŁOGRZBIETĄ SYSTEMEM
KRÓW MAMEK WYMAGANA PRZEZ INSTYTUT ZOOTECHNIKI PIB**

I. Ocena

Zakres czynności hodowcy w ramach oceny:

1. Pomiary masy ciała:

a) cielę żywo urodzone

- urodzeniowa, wykonana do 48 godz. od urodzenia,
- w wieku ok. 210 dni (odsadzenie jałóweczki), ok 165 dni (odsadzenie byczków) – zachowując przedział wiekowy 165-255 dnia życia,
- w dniu wyjścia na pastwisko i powrotu po sezonie pastwiskowym,
- jałówek/buhajków w dniu sprzedaży (jednak nie wcześniej niż w wieku 7 miesięcy dla jałówek i w wieku 5,5 – 6 miesięcy dla byczków),

b) jałówka i krowa hodowlana

- dla jałówki przy pierwszym kryciu,
- pierwiastki po 1-szym wycieleniu (max. do 30 dni od porodu),
- dla krów i jałówek w dniu wyjścia na pastwisko i powrotu po sezonie pastwiskowym,
- krowy po każdym wycieleniu (max. do 30 dni od porodu),
- krowy w dniu sprzedaży

c) buhaj hodowlany lub opas

- buhaja rozplodowego (hodowlanego) w wieku 1 roku i przy wpisie do księgi hodowlanej (chyba że terminy te są zbliżone a różnica jest nie dłuższa niż 14 dni) i w dniu sprzedaży.
- opasa w wieku 1 roku i w dniu sprzedaży

2. Pomiary obwodu klatki piersiowej (OKLP) wykonywane **przy każdym ważeniu** krowy, jałówki, cielęcia, buhaja lub opasa (pomiar prowadzone są w celu weryfikacji przeprowadzanych ważeń).
3. Pomiar wysokości w kłębie i w krzyżu wykonywane **przy każdym ważeniu** krowy, jałówki, cielęcia, buhaja lub opasa (pomiar prowadzone są w celu weryfikacji przeprowadzanych ważeń).
4. Pomiar obwodu nadpęcia prawej lub lewej **przedniej** nogi (zawsze tej samej) – wykonany w dniu odsadzenia cielęcia i przy każdym ważeniu jałówki, krowy i buhaja hodowlanego w wieku 1 roku i przy wpisie do księgi hodowlanej.
5. Prowadzenie karty pomiarowej dla każdej sztuki:
 - zapisywanie wykonanych pomiarów mas ciała, OKLP, wysokości w kłębie i w krzyżu oraz obwodu nadpęcia **wraz z datą wykonania pomiaru**

*PROGRAM OCHRONY ZASOBÓW GENETYCZNYCH BYDŁA
RASY POLSKIEJ CZERWONEJ*

- daty pokrycia lub inseminacji lub terminu przebywania buhaja w stadzie, w przypadku krycia haremowego wraz z nazwą i numerem buhaja
- daty wycielenia lub poronienia
- numer urodzonego cielęcia, jego płeć i nazwę oraz żywotność
- rodzaj porodu
 - ✓ łatwy odbyty siłami natury
 - ✓ odbyty z pomocą człowieka lub środków mech.
 - ✓ skomplikowany, z interwencją lek. wet.
 - ✓ bardzo trudny zakończony uszkodzeniem krwi lub cielęcia, ewentualnie cesarskie cięcie
- datę i przyczynę ubycia każdego zwierzęcia
- daty i przyczynę wizyty lekarza weterynarii
- ocena instynktu macierzyńskiego krowy
 - ✓ silny
 - ✓ umiarkowany
 - ✓ słaby
- ocena temperamentu krowy
 - ✓ spokojny
 - ✓ nerwowy
 - ✓ złośliwy

Zakres czynności pracownika PFHBiPM – zgodny z Metodką oceny PFHBiPM

II. Zalecenia:

1. Zaleca się, aby w przypadku stad użytkowanych w kierunku mięsnym termin wycieleń krów przypadał na miesiące wczesno wiosenne tak, aby odsadzenie potomstwa następowało w miesiącach jesiennych, po zakończeniu okresu pastwiskowego.
2. Zaleca się, aby cielęta z matkami utrzymywane były na pastwisku.
3. W przypadku, gdy mleczność matki jest zbyt duża na jedno ciele zaleca się dostawienie drugiego cielęcia. Fakt taki należy zgłosić przy ocenie i zapisać w prowadzonej dokumentacji (data urodzenia i dostawienia, waga początkowa, rasa, płeć). Ciele takie podlega wszystkim wymaganiom ważeń i pomiarom jak pozostałe cielęta).
4. Dopuszcza się stosowanie żywego rozplodnika w stadzie, przy czym buhaj przeznaczony do krycia naturalnego musi spełniać wszystkie wymogi programu hodowlanego i ochrony a także posiadać zgodę Instytutu na krycie w danym stadzie.
5. W przypadku poronienia rozpoczynającego laktację lub urodzenia martwego lub padnięcia cielęcia wskazane jest dostawienie innego cielęcia (może być innej rasy) z odpowiednimi zapisami w dokumentacji stada (patrz pkt 3)

III. Wymogi:

1. Hodowca powinien posiadać sprzęt niezbędny do prowadzenia pomiarów lub też mieć do niego dostęp, czyli:

*PROGRAM OCHRONY ZASOBÓW GENETYCZNYCH BYDŁA
RASY POLSKIEJ CZERWONEJ*

- wagę zgodną z wymogami PFHBiPM
 - taśmę pomiarową miękka długości nie mniejszej niż 2,5 m.
 - laskę zoometryczną do pomiarów wysokości w kłębie i w krzyżu
2. Masa ciała przy pierwszym pokryciu powinna wynosić nie mniej niż 3/4 masy ciała dorosłej sztuki (tj. ok 375 kg).
 3. Wiek przy pierwszym zacieleniu nie powinien być niższy niż 14 miesięcy.
 4. Odchów cieląt odbywa się przy matce i prowadzony jest przez 5,5-7 miesięcy (patrz Ocena – odsadzenie).
 5. Maksymalny okres międzywycieleniowy nie może wynosić więcej niż 18 miesięcy.
 6. Wszystkie cielęta pozostawione do dalszej hodowli muszą mieć potwierdzone **obustronne** pochodzenie wykonane dopuszczonymi metodami.

IV. Zasady ogólne:

1. Hodowca deklaruje w jakim kierunku użytkowane będzie stado. Jedno stado może być użytkowane tylko w jednym kierunku (jeden rodzaj kontroli użytkowości). Hodowca chcąc utrzymywać dwa stada z różnym kierunkiem użytkowania (jedno w kierunku mlecznym, drugie w kierunku mięsnym) musi mieć dwie umowy z PFHBiPM.
2. Matki zadeklarowane przez Hodowcę jako zwierzęta użytkowane w kierunku mięsnym nie mogą zostać ponownie włączone pod ocenę użytkowości mlecznej (**w wyjątkowych sytuacjach** i po pisemnym uzasadnieniu hodowcy może być wyrażona przez IZ zgoda na zmianę kierunku użytkowania krowy).
Córki krów z oceny mięsnej będą mogły wchodzić pod kontrolę użytkowości mlecznej w stadzie, które podlega takiej ocenie po pierwszym wycieleniu.
3. **Hodowca, co roku, wraz z Oświadczeniem – Wykazem zwierząt zobowiązany jest przysyłać karty pomiarowe zwierząt za rok poprzedzający kwalifikację.**
4. Hodowca posiadający dwa stada o różnej ocenie musi do Instytutu składać dwa Oświadczenia – Wykazy zwierząt.
5. Powiększanie stad może odbywać się tylko na bazie sztuk z własnego chowu lub innego stada w użytkowości mięsnej.
6. Rasy zachowawcze bydła są w **typie dwukierunkowego** użytkowania (mięsno-mleczny) a **kierunek użytkowy: mleczny lub mięsny** (zależnie od prowadzonej oceny) i tak należy rejestrować sztuki w Agencji.

V. Program ochrony:

Realizacja programu ochrony jest podstawą do ubiegania się o płatność rolno-środowiskowo-klimatyczną w ramach **PROW 2014-2020 lub Planu Strategicznego WPR 2023-2027**.

Hodowca zobowiązany jest do pełnej realizacji programu ochrony.

Powtarzające się **błędy** lub odstępstwa od realizacji programu ochrony, w tym **niestosowanie się do metodyki oceny**, równoznaczne jest z usunięciem Hodowcy z programu ochrony i koniecznością zwrotu płatności otrzymanych w ramach PROW 2014-2020 lub Planu Strategicznego WPR 2023-2027 .

*PROGRAM OCHRONY ZASOBÓW GENETYCZNYCH BYDLA
RASY POLSKIEJ CZERWONEJ*

Objaśnienie do wykonywanych pomiarów:

Ważenie – waga musi stać na płaskim równym podłożu a zwierzęta muszą stać na niej stabilnie.

Wysokość w krzyżu – wykonujemy laską zoometryczną na płaskim równym terenie, gdy zwierzę stoi prosto a nogi ma ustawione równo (nie w wykroku) na środkowej linii łączącej oba wyrostki biodrowe.

Wysokość w kłębie – wykonujemy laską zoometryczną na płaskim równym terenie, gdy zwierzę stoi prosto a nogi ma ustawione równo (nie w wykroku), na najwyższym punkcie kłębu, tak aby z przednimi nogami był utrzymany pion.

Obwód klatki piersiowej – wykonujemy miękką taśmą pomiarową o długości nie mniejszej niż 2,5 metra, na płaskim równym terenie, gdy zwierzę stoi prosto a nogi ma ustawione równo (nie w wykroku), taśmę przykładamy tuż za łopatkami.

Obwód nadpęcia - wykonujemy miękką taśmą pomiarową o długości nie mniejszej niż 2,5 metra, na płaskim równym terenie, gdy zwierzę stoi prosto a nogi ma ustawione równo (nie w wykroku), taśmę przykładamy w najcieńszym miejscu nadpęcia przedniego.

Rysunek krowy z internetu.

